

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

1. Ռուսաստանի ֆինանսական քաղաքականությունը.

Այս ընդհանուր ակնարկից լեռոյ դառնանք այժմ Ռուսաստանի տնտեսական քաղաքականությանը, քննենք նրա ֆինանսները, հիմք ընդունելով ֆինանսների մինիստր պ. Վիտտեի 1903 թ. համար կազմած և Նորին Մեծությունն անհրաժեշտ ընդունած ղեկացումը, որի մէջ ասուած է *).

«Պետութեան համար ամենաանհրաժեշտ պահանջն այն է, որին բաւարարութիւն տալով կարելի է ապահովել պետութեան գոյութիւնն ու արտաքին անձեռնմխելիութիւնը: Հէնց այդ պատճառով էլ ազգաբնակչութիւնը որոշ անհատական պարտականութիւններ է կրում և վճարում է հարկերի մեծ քանակութիւնը, դրա փոխարէն ստանալով մի գիտակցութիւն, թէ Նորին Մեծությունն իւրաքանչիւր հաւատարիմ հպատակը, նրա ընտանիքը, ունեցումաձքը և հայրենիքը իր ինքնակալ պետի հովանաւորութեան տակ ապահով ու անվտանգ են արտաքին թրշնամիքներից: Եւ այդ գիտակցութիւնը թանգ ու բարձր է ամեն մի նիւթական բարիքից: Տնտեսական և մարդասիրական տեսակէտից պէտք է ցաւել, որ մարդկութիւնը դեռ չէ ըմբռնել, չէ համակուել ընդհանուր խաղաղութեան բարձր գաղափարով: Պէտք է խոստովանել, որ այժմ մենք գտնուում ենք մի երկաթէ օրէնքի ազդեցութեան տակ: Կուլտուրական պահանջներին բաւարարութիւն տալ միմիայն նրանով, ինչ որ կը մնայ երկրի պաշտպանութեան ծախսերը հոգալուց յետոյ—ահա այդ օրէնքը:»

*) „Русская Мысль“, 1903, № 2, էր. 189.

Այդ բացատրութիւնից յետոյ հասկանալի պիտի լինի, թէ ինչու Ռուսաստանն այնքան խոշոր գումարներ է ծախսում զինուորական պէտքերի համար, թէ ինչու նրա զինուորական ծախսերն աճում են տարեցտարի: Ներկայ տարուայ նախահաշիվ այդ ծախսերի ընդհանուր գումարը հասնում է 445,555,047 ռուբլու, այսինքը անցեալ տարուանից 23,620,960 ռուբլի աւել: Մի պատկառելի գումար, որի նշանակութիւնն աւելի պարզ կը լինի, եթէ աչքի առաջ ունենանք, որ ընդհանուր ծախսերի գումարը 1,473,732,862 ռուբլի է: Ինչպէս յայտնի է, Ռուսաստանի ազդաբնակութեան թիւը մօտ 130 միլիոն է. ուրեմն իւրաքանչիւր ռուսահպատակ՝ զինուորական ծախսերի համար ուղղակի կամ կողմնակի հարկերի միջոցով վճարում է տարեկան մօտաւորապէս $3\frac{1}{2}$ ռուբլի: Բայց դա, ի հարկէ, չնչին գումար է, եթէ աչքի առաջ ունենանք, որ նա դրա փոխարէն ստանում է զիտակցութիւն, թէ իր ընտանիքն ու ունեցուածքը ապահով են արտաքին թշնամիների յարձակումներից:

Եթէ ներկայ տարեշրջանի նախահաշիւը համեմատելու ինննք նախորդ տարիների հետ, այն ժամանակ կը նկատենք խոշոր տարբերութիւն, այսպէս օրինակ՝ 1893 թւականի համեմատութեամբ ներկայ 1903 թ. բիւջէի ընդհանուր գումարը գրեթէ երկու անգամ աւելի է. իսկ անցեալ 1902 թ. համեմատութեամբ սովորական ծախսերի գումարը աւելացել է 104 միլիոն ռուբլով^{*)}: Մի պատկառելի գումար, որը լրացնելու համար անշուշտ հարկաւոր էր և եկամուտների աւելացում:

Այդպիսի աւելացում կառավարութիւնն սպասում է ըմպելիների պետական վաճառումից—36 միլիոն ռուբլի, երկաթուղիներից—16,7 միլիոն, մաքսային տուրքից—1,05 միլիոն, չաքարի հարկից—9 միլիոն և այլն: Ուրիշ խօսքով ասած՝ զլսաւորապէս աւելացրած կողմնակի հարկերով պէտք է ծածկուի ծախսերի պակասորդ գումարը: Մի փաստ, որ բաւական ընտրուած է Ռուսաստանի տնտեսական քաղաքականութիւնը: Ռուսաստանում առհասարակ կողմնակի հարկերը չափազանց խոշոր գումար են կազմում: Այսպէս օրինակ՝ ներկայ տարեշրջանում միայն ոգելից ըմպելիներից սպասւում է մօտ 56 միլիոն ռուբլի եկամուտ, չաքարահարկից—78,4 միլիոն, նաւթից—29 միլիոն, լուցկիից—7,9 միլիոն և այլն:

«Ալկոհոլը, ասում է յայտնի ֆիզիոլոգ Լանգուան, մի չար դե է, որ սիֆիլիսի հետ միացած ամբողջ ազգեր է ջնջել աշխարհից»: Ուրեմն ուրախալի երևոյթ պէտք է համարել, որ

*) „Вѣстникъ Европы“, № 2.

կառավարութիւնն իր կողմնակի հարկերով ուզում է թանկացնել ոգելից ըմպելիները և դրանով սանձահարել «չար զեխ» — ավկոհոյի ազդեցութիւնը: Սակայն այդ միջոցը իր բուն նպատակին կը հասնէր միայն այն ժամանակ, եթէ կառավարութիւնը դիւրութիւններ տար ոգելից ըմպելիների փոխարէն ուրիշ ըմպելիներ գործածելու: Դժբաղդաբար չը կան այդ դիւրութիւնները, որովհետեւ միւս կողմից չաքարի վրայ ծանրացած հարկը շատերի համար դժուարացրել է ամենասովորական խմելիքի — թէյի գործածութիւնը:

Միւս կողմնակի հարկերն էլ թեթեւութիւն չեն բերում ազգաբնակչութեան համար, այլ միայն ծանրութիւն: Մասամբ այդ ծանրութիւնն է պատճառը, որ նոյն իսկ ամենասանհրաժեշտ առարկաներից շատերը դեռ լայն գործածութիւն չեն ստացել: Օրինակ. Ռուսաստանը և մասնաւորապէս Կովկասը նաւթի հայրենիք է համարւում, բայց չը նայելով այդ հանգամանքին, Կովկասի ազգաբնակչութեան իւրաքանչիւր անդամը համեմատաբար աւելի քիչ նաւթ է գործածում, քան թէ ուրիշ երկրների բնակիչները: Այսպէս օրինակ՝ Անգլիայի, Գերմանիայի, Ռուսաստանի և Կովկասի իւրաքանչիւր բնակիչը գործ է ածել տարեկան միջին թւով հետեւեալ քանակութեամբ նաւթ *).

	Անգլիա	Գերմանիա	Ռուսաստան	Կովկաս
1896 թ.	33 ֆունտ.	40 ֆունտ.	11 ֆ.	8 ֆ.
1897 »	29 »	41 »	11 »	8 »
1898 »	39 »	40 »	12 »	9 »
1899 »	42 »	40 »	13 »	9 »
1900 »	42 »	41 »	13 »	11 »

Աւելացրէք դրա վրայ նաև այն հանգամանքը, որ Անգլիայում ու Գերմանիայում չափազանց տարածուած է գազն ու էլեկտրականութիւնը, և այն ժամանակ հասկանալի կը լինի, թէ Ռուսաստանն ու Կովկասը այդ տեսակէտից որքան յետ են մնացել: Դրա պատճառը մի կողմից ժողովրդի կուլտուրան ու տնտեսական պայմաններն են, իսկ միւս կողմից — կողմնակի հարկերը՝ ակցիզի ճնշումը:

Այդքանը կողմնակի հարկերի մասին:

* * *

Դառնանք այժմ մաքսային խնդրին, որ նոյնպէս նշանաւոր տեղ է բռնում տնտեսական քաղաքանութեան մէջ: Ինչպէս յայտնի է, Ռուսաստանը հետեւում է պրօտեկցիոնիզմի սիս-

*) Տես „Труды XIV съезда нефтепромышленниковъ въ Баку. Докладъ М. Алибекова“.

տեմին, այսինքն բարձր մաքս նշանակելով՝ ուղղում է ճնշել ներմուծումը և զարգացնել արտահանումը և հէնց դրանով էլ զարկ տալ տեղական արդիւնագործութեան ու վաճառականութեան զարգացմանը: Ահա այդ սխտեմի շնորհիւ է, որ մաքսային եկամուտը այնքան բարձր աստիճանների է հասել: Ներկայ տարեշրջանի բիւջէով նախատեսնուած է 98 միլիոնից աւելի մաքսային եկամուտ: Բայց որքան նպատակայարմար է այդ միջոցը:

Հարցը լուսաբանելու համար աւելորդ չի լինի համեմատել մի քանի առարկաների գները Ռուսաստանում և հարեան երկրներում: Այդ համեմատութիւնը ցոյց է տալիս, *) որ ռուսահայտակ սպառողը վճարում է աւելորդ՝ թէյի համար—մօտ 300%, ծախտի համար—600%, քարածութի—200%, թղթի—700%, գիւղատնտեսական մեքենաների—160% և այլն: Մեխի մէկ փութն արժէ Ամերիկայում 1 ր.—1 ր. 50 կոպ., իսկ մեզանում—4 ր.—8 ր.:

Պարզ է, որ այդպիսի տարբերութեան պատճառը բարձր մաքսն է, որից տուժում է սպառողը: Իսկ ինչ է շահում երկիրը դրա փոխարէն: Տեսնենք:

Թէև մաքսային բարձր սակագնի շնորհիւ բացուեցին բազմաթիւ նոր գործարաններ, թէև կառավարութիւնն ամեն կերպ աշխատեց նպաստել նրանց, բայց այնուամենայնիւ վրայ հասաւ տնտեսական տագնապը և կլանեց նրանցից շատերին, որովհետև առաջարկի համեմատ պահանջ չը կայ, որովհետև «վաճառանոցը» ապահովուած չէր: Հէնց այժմ էլ նշանաւոր գործարաններից շատերը իրանց գոյութիւնը պահպանում են միմիայն երկաթուղային պատուէրներով: Այսպէս օրինակ. անցեալ 1902 թ. երկաթագործարանները պատրաստել են մօտ 92 միլիոն ռուբլւ շոգեկառքեր, բեւեր, վագոններ և այլն: Ներկայ տարեշրջանում պատրաստելու են մօտ 107 միլիոնի **): Բայց չէ՞ որ այդպիսի պատուէրները երկար շարունակուել չեն կարող: Ուրեմն հարկաւոր է աւելի լայն, ապահով ու մշտական վաճառանոց ունենալ. իսկ դրա համար անհրաժեշտ է մի կողմից մրցել արտասահմանեան արդիւնագործութեան դէմ, ապրանքներ արտահանելով հեռաւոր երկրներ, իսկ միւս կողմից ազահովացնել ներքին վաճառանոցը: Առաջին դէպքում Ռուսաստանը գրեթէ անզօր է, որովհետև նրա արդիւնագործութիւնը դեռ շատ խաղ դրութեան մէջ է և անկարող է եւրոպական մրցմանը դիմանալ: Ուրեմն փրկութեան պլանաւոր յոյսը ներքին վա-

*) „Русскія Вѣкомости“.

**) „Курьеръ“, № 231.

ճառանոցն է, կամ ուրիշ խօսքով ասած՝ տեղական ազգաբնակչության սպառողական ոյժը, իսկ ինչ է ներկայացնում այդ ոյժը...

Ֆ. Ա. Շչերբինյան իր «Крестьянские бюджеты» (խորագրով աշխատութեան *) մէջ ցոյց է տալիս, որ Ռուսաստանի գիւղական ազգաբնակչության իւրաքանչիւր անդամի տարեկան հաշւեկշիռը ներկայացնում է հետեւեալ մօտաւոր պատկերը.

Շկամնուտ

Հացահատիկներից	18	ր.	12	կոպ.
Խոտից, յարդից ու ծղոտից	8	«	16	»
Այգիներից, բանջարանոցից և այլն	2	»	63	»
Անասնապահութիւնից	9	»	99	»
Արհեստներից	9	»	47	»
Ուրիշ ազդեւորներից	7	»	26	»
Ընդամենը	55	ր.	63	կոպ.

Ծախս

Հացահատիկների համար	18	ր.	10	կոպ.
Անասունների կերակրի »	8	»	47	»
Բանջարեղ. և մրգեղ. »	1	»	30	»
Մսեղ. և կաթ. կերակր. »	3	»	90	»
Հողի կապալագին »	1	»	02	»
Զանազան ծախսերի »	20	»	10	»
Ընդամենը	52	ր.	89	կոպ.

Այդպիսով աւելորդ գումար մնում է մօտ երեք րուբլի, որը և իսկապէս ծախսւում է հարկերի համար: Բայց դա ոչ թէ աւելորդ գումար է, այլ խնայողութիւն: Տարեկան ամբողջ եկամուտը բաժանելով օրերի թւի վրայ՝ կը ստանանք $\frac{5568}{360} =$ մօտ 15 կոպ... ողորմելի գումար է դա նոյն իսկ ամենասակաւապետ ապրուստի համար, սակայն գիւղացին ստիպուած է զըրանից էլ խնայողութիւն անել ստիպողական հարկերը վճարելու համար: Իսկ եթէ այդ խնայողութիւնը չը բաւականացնէ, այն ժամանակ նա ընկնելու է վաշխառուի ճանկերը և դրանով փորելու իր կորստեան վիճը: Այդպէս է եղել գիւղացու գրութիւնը ութսունական թւականներին, զրեթէ այդպէս է և այժմ: Ուրեմն երկրի տնտեսական կեանքը բարեկարգելու համար անհրաժեշտ է ամենից առաջ այդ դրութիւնը բարուօրել, որովհետեւ դրանով կարելի է ազգաբնակչության սպառողական ոյժը բարձրացնել, իսկ այդ ոյժը մեծ զարկ

*) «Вліяніе урожаевъ и хлѣбныхъ цѣнъ», томъ II.

կարող է տալ արդիւնագործութեանն ու վաճառականութեանը: Նկատուած է, որ լաւ հունձը դպալի չափով աղղել է նոյն իսկ արտաքին վաճառականութեան վրայ, Ռուսաստանը *).

արտահանել է		ներմուծել է	
1892 թ.	417 միլիոն ռուբլու ապրանք,	329	միլիոնի
1893 »	539 » » »	388	»
1894 »	627 » » »	486	»
1895 »	638 » » »	468	»
1896 »	632 » » »	509	»
1897 »	662 » » »	480	»
1898 »	669 » » »	530	»
1899 »	570 » » »	561	»
1900 »	655 » » »	544	»
1901 »	684 » » »	495	»
1902 »	783 » » »	483	»

Ուրեմն վերջին տարին, այսինքն ամենալաւ հունձի ժամանակ, Ռուսաստանի արտահանման գումարը ներմուծման գումարից աւելի է եղել:

Իսկ բարձր մաքուր կամ ուրիշ խօսքով ասած՝ մաքսային հովանաւորող սիւստեմը չէ կարող օգտակար համարուել այդ ոյժի համար, որովհետեւ նա իր հովանավորութեան տակ է վերցընում միայն սակաւաթիւ ունեւորներին—կապիտալիստներին, անուշաղիւր թողնելով ընդհանրութիւնը:

Ռուսաստանի ազգաբնակչութեան մեծամասնութիւնը ներկայումս երկրագործ դասակարգն է կազմում, իսկ դրա գլխաւոր զբաղմունքը—գիւղատնտեսութիւնը, դժբաղդաբար, շատ աննախանձելի պատկեր է ներկայացնում: Յետամնացութեան աստիճանը գէլի մասամբ նկատելի դարձնելու համար բաւական է յիշել այն փաստը, որ Ռուսաստանում մէկ դեկտեմբեր տարածութիւնը բերում է տարեկան միջին թւով **) 38,8 փութ, արդիւնք, իսկ Բելգիայում—նոյնքան տարածութիւնը—128,5 փութ, Անգլիայում—123,4 փութ, Ճապոնիայում—115,7 փութ, Միացեալ Նահանգներում—83,2 փութ, Ֆրանսիայում—80,5 փ. Գերմանիայում—74,5 փութ և այլն:

Եթէ փոփոխութեան ենթարկուեն շրջապատող պայմանները, այն ժամանակ հնարաւոր կը դառնայ կամաց-կամաց կերպարանափոխել յիշեալ մոայ պատկերը: Այդ տեսակէտից էլ բարձր մաքուր նպաստաւոր չէ կարող համարուել, որովհետեւ նա

*) „Рус. Мысль“, № 2, стр. 172.

**) „Петербург. Вѣдомости“, 1902, № 252.

թանկացնում է առօրեայ գործածութեան շատ նիւթեր և դրանով տնտեսական մի լուծ է դնում ազգաբնակչութեան վզին:

* * *

Ամփոփելով մեր բոլոր ասածները Ռուսաստանի տնտեսական քաղաքականութեան մասին, գալիս ենք այն եզրակացութեան, որ նա ամենամեծ առաւելութիւնը տալիս է այն պահանջներին, որոնց նպատակն է պաշտպանել հայրենիքը արտաքին թշնամիներից և ապահովել նրա ամբողջութիւնը: Հայրենի արդիւնագործութեանը զարկ տալու նպատակով նա ընտրել է մաքսային հովանաւորող սիստեմը, իսկ անհրաժեշտ ծախսերը հոգալու համար բացի դրանից լայն չափով սահմանել է և կողմնակի հարկեր:

Ռուսաստանի տնտեսական քաղաքականութիւնը քննադատողներից առանձնապէս հետաքրքրաշարժ է տնտեսագէտ Բուխի յօդուածը «Вѣст. Европы» ամսագրի № 2—ուր նա մանրաբերկրիտ կերպով վերլուծում է հարցը, մատնանիչ է անում Ռուսաստանի ներկայ տնտեսական քաղաքականութեան պակասաւոր կողմերը և առաջարկում է պակասեցնել—սահմանափակել մաքսային սակագինը և վերացնել կողմնակի հարկերի մեծ մասը, դրա փոխարէն առանձին հարկ նշանակելով եկամուտների վրայ, այսինքն սահմանելով եկամուտային հարկ:

Այդպիսով շատ եկամուտ ունեցողը շատ հարկ կը վճարէր, իսկ քիչը—քիչ, որով և մասամբ թեթեւացած կը լինէր աղքատ դասակարգի հարկային ծանրաբեռնութիւնը:

2. Ռուսաստանի մաքսային նոր սակագինը:

Ինչպէս յայտնի է, չուտով լրանալու է Ռուսաստանի մաքսային դաշնադրութիւնը օտար պետութիւնների հետ, ուստի և հերթական հարց է դարձել մաքսային նոր սակագին որոշելը: Այդ սակագնից շատ մեծ կախում ունին արտաքին վաճառականութիւնն ու տեղական արդիւնագործութիւնը, ուստի և կառավարութիւնը առանձին ուշադրութիւն է դարձնում խնդրի վրայ:

Մինչև այժմ նա հետևել է հովանաւորող քաղաքականութեան և, ինչպէս երևում է արդէն հրատարակած նոր սակագրերից, սրանից յետոյ էլ ուզում է շարունակել այդ միեւնոյն քաղաքականութիւնը: Բարձր մաքսերով ճնշել արտասահմանեան մրցումը և պաշտպանել մայրենի արդիւնագործութիւնը—անհայդ քաղաքականութեան նշանաբանը: Այդ նշանաբանը բնիէֆ կերպով աչքի կ'ընկնի, եթէ համեմատենք առաջուայ և այժմեան

մաքսային գները: Այսպէս օրինակ՝ արտասահմանից ներմուծուող ապրանքների համար մաքս վերցնւում էր

	առաջ	այժմ
Հում սուրճի պուղից . . . 4	րուբլի 50 կոպ.	5 ր. 85 կոպ.
Բոված սուրճի » . . . 6	» — »	9 »
Շխախտոի » . . . 23	» 10 »	34 » 65 »
Ձկան սոսնձի » . . . 9	» — »	13 » 50 »
Մեղրի, դարևըր. » . . . 2	» 25 »	2 » 50 »
Կօշիկների մէկ ֆունտից. 1	» 50 »	1 » 95 »
Կանանց մետաքսէ		
Կօշիկների մէկ ֆունտից 2	» — »	3 » 90 »
Գերանդիների պուղից 2	» 10 »	3 » 60 *) »
Իւրաքանչիւր կառքից 198	» — »	240 » — »

Առաջ ուսերէն լեզուով արտասահմանում տպագրուած գրքերից վերցնւում էր մաքս պուղին 4 ր. 50 կոպ., իսկ այժմ 17 րուբլի: Մեծ չափով բարձրացրուած է նաև բամբակէ և մետաղէ առարկաների մաքսը:

Առհասարակ նոր սակագնի մէջ նշմարւում է մի առանձին ձգտում՝ բարձր մաքսերով ճնշելու գերմանական ապրանքների ներմուծումը: Եւ դա միանգամայն հասկանալի կը լինի, եթէ աչքի առաջ ունենանք, որ Գերմանիան էլ չուտով գործադրելու է մաքսային բարձր սակագին հացահատիկների և առհասարակ գիւղատնտեսական մթերքների վերաբերմամբ:

Ռուսաստանը իւրաքանչիւր տարի ահագին քանակութեամբ հացահատիկներ ու գիւղատնտեսական մթերքներ էր արտահանում դէպի Գերմանիա, իսկ այսուհետև գերմանական բարձր մաքսը զգալի չափով սահմանափակելու է այդ արտահանումը: Դա տնտեսական մի հարուած էր Ռուսաստանի համար, ուստի և նա ուզում է մի փոխադարձ հարուած հասցնել Գերմանիային, ճնշելով նրա ապրանքների ներմուծումը:

«Ակն ընդ ական» — այդ է ասում Ռուսաստանի մաքսային նոր սակագինը:

*) Իսկ ծովային ճանապարհով բերուածների համար 3 ր.: